

AZ INFORMÁCIÓK KÖZVETÍTŐI ÉS A KÖZVETÍTŐK INFORMÁCIÓI

(Néhány gondolat az információközvetítő kisvállalkozásokról)

HEGEDŰS PÉTER

Hozzászólás BALÁZS Sándor: Az információk közvetítői (Könyvtári Figyelő, 1983. 4. sz.) című cikkéhez.

Van-e értelme arról beszélni, hogy az információ gazdaságilag is hasznosítható erőforrás? Racionálisabbá válik-e az információ különböző célú felhasználása, ha az – esetenként jelentős – pénzmozgással jár? Értelmezhető-e az információ árujellege, gazdasági értéke? Léteznek-e ma Magyarországon az "információs ipar" csirái? Képes-e a könyvtárosi és az információs szakma a legújabb technikai vívmányok széles körű alkalmazására?

Tulajdonképpen ezek a kérdések is felvethetők Balázs Sándor cikkének¹ olvasása kapcsán. A cikk meggyőzően bizonyította mind az elméleti megfontolások, mind a gyakorlati megoldások átfogó ismertetésével az információközvetítői funkció – vagy ha úgy tetszik: szakma – létjogosultságát, szükségességét és hasznát. Természetesen nem könnyű vállalkozni sem a fentiekben, sem az említett cikk végén felvetett kérdések maradéktalan megválaszolására. Úgy vélem azonban, hogy a téma elemzése, más szempontú megközelítése során bizonyos gazdasági szempontok is felmerülhetnek, amelyekkel nem haszontalan – esetleg csak a "továbbgondolás" szintjén – foglalkozni. A gazdasági megfontolások egy része pedig az "információközvetítés" és a magánszektor viszonyával áll kapcsolatban.

"Kistulajdon" a szocialista gazdaságban

Véleményem szerint viszonylag egyszerű arra a kérdésre válaszolni, hogy megengedhető-e a magánszektor tevékenysége az információközvetítés Balázs Sándor által leírt típusaiban. Anélkül, hogy tulajdonelméleti fejtegetésekbe kellene bocsátkoznunk, kiindulhatunk abból a "népszerű tudományos" formában megfogalmazott állításból, amely szerint a szocialista gazdaság nem törekszik a társadalmi tulajdon kizárólagosságára. Ahogy ezzel kapcsolatban *Falusné Szikra Katalin* írja²: "... a kistermelésnek, a kisüzemnek megvan a helye a modern gazdaságban." A kisvállalat tulajdonformája pedig az ún. kistulajdon lehet, amelynek "hagyományos formája a kismagántulajdon." A kisszövetkezeti és kisvállalkozási formák tulajdonformái igen széles skálán mozognak, de még a magántulajdonhoz legközelebb álló formák is (pl. polgárjogi társaság) "beilleszthetők" a szocialista tulajdoni rendszerbe. "Megfelelő funkcionálásuk esetén – a szükségletek kielégítésén és az állami bevételek növelésén keresztül – a szocialista társadalom céljait segítik." "... Amit nem vállalhatunk, az a magántulajdonnak a kistulajdont, a kistőkét meghaladó mérete."³

Információközvetítés és magánvállalkozás

Ma Magyarországon a legváltozatosabb területeken élnek is a magántulajdon "kis-tulajdont meg nem haladó mértékű" lehetőségeivel: kisszövetkezetek, kisvállalkozások stb. működnek a gazdasági és társadalmi élet olyan fontos helyein, mint az alkatrészgyártás, az épülettervezés, a software-fejlesztés stb.⁴ Miért éppen az információközvetítés jelentené a kivételt? E területen aliha fenyeget a "kis-tulajdont meghaladó magántulajdon" kialakulásának a veszélye a jelenlegi körülmények között, s erre nem csupán az információközvetítés mai helyzete, de a kisvállalkozásokra vonatkozó érvényes gazdasági előírások is garanciát adnak. Léteznek kulturális, oktatási magánvállalkozások is, tehát az információközvetítésnek sem kell szükségképpen állami "monopóliumnak" maradnia.

Bonyolultabb kérdés a magánszektor e téren való fellépésének szükségessége, illetve mértéke, hiszen nyilvánvaló, hogy az információellátás új formáinak kialakítását, az új formák létezésének módját és működését a szocialista gazdaság nem kívánhatja pusztán a piaci hatásokra bízni. Sokak számára sántítana az az érv is, amely az ország külgazdasági nyitottságának analógiájára ún. "információs nyitottságot" tételez fel, s ez előbb vagy utóbb magával hozná az információközvetítés külhoni formáinak szélesebb körű hazai elterjedését. Nem problémamentes emellett a kisvállalkozások jelenlegi helyzetéből, feltételeiből kiindulni, különösen azért, mert a számunkra "érdekes" területen még az átlagnál is jóval kevesebb tapasztalat halmozódott fel ezzel kapcsolatban.

Az ugyanakkor általánosságban leszögezhető, hogy – hasonlóan a más szférákban tevékenykedő kisvállalkozásokhoz – információközvetítő kisvállalkozásokra is *ott és olyan mértékben van szükség, ahol és amennyire azok társadalmi szükségletet elégítenek ki*. Mielőtt még a túlzott általánosság – s éppen ezért a kérdés megkerülésének – vádja illelne, szeretném leszögezni, hogy e megállapítás alapjául szolgálhat azon feladatok listájának vagy "étlapjának" összeállításához, amelyről az adott kisvállalkozás létrehozói választhatnak, illetve amely feladatok választására az információs politika irányító szervei ösztönözhetnek a ténylegesen megnyilvánuló, a potenciális és látens szükségletek felismerése alapján, illetve azok kielégítésének céljából. Elsődleges az irányító szervek felelőssége, s a "társadalmi szükségesség", illetve a "megengedhetőség" kérdésében konkrét esetek kapcsán is döntéseket kell hozni. (Emlékeztet példaként idézhető a napi sajtóban részletesen ismertetett ügy, amely a magánvállalkozásban végezni kívánt nyomozói tevékenység engedélyezésének megtagadásával zárult.)

'Fehér foltok' és igények

Az információközvetítés hazai "fehér foltjainak" az információs piac keresleti és kínálati oldalról való felsorolására aligha lehet vállalkozni egy vázlatos hozzászólás keretében. Ugyanakkor a gyakorlati munka során szerzett tapasztalatok alapot adhatnak néhány tevékenységi terület megemlítésére. Magától értetődőnek tűnik például, hogy az olcsóbb személyi számítógépeket különböző információs célokra – meghatározott bibliográfiai és faktográfiai szolgáltatások közvetítésére, specializált adatbázisok előállítására stb. – használják fel. Természetesen nem szükséges a kisvállalkozásokat számítógépi eszközök

alkalmazására alapozni, ez csak egy – igaz, a felhasználók és a közvetítők számára kétségkívül vonzó – lehetőség a sok közül. Kisvállalkozói tevékenység célja lehet a ” hagyományos” SDI szolgáltatások ”személyre szabottabb” válfajainak kialakítása és ellátása, meghatározott témájú információs ”programcsomagok” összeállítása, a gyors információ-továbbítás modern technika útján történő megvalósítása. Átvállalhatnak a közvetítők bizonyos vállalati információs feladatokat is: egyes esetekben a vállalatok számára olcsóbb lehet külső információszolgáltatásra alapozni a döntéshozatalt, mert az esetenként megbízhatóbb is lehet főként akkor, ha az információközvetítő nem csak az információ szakembere. A skála tehát rendkívül széles. Némileg vulgáris hasonlattal élve, az információközvetítő kisvállalkozásoknak ugyanúgy gomba módra kellene szaporodniuk a napjainkban sokszor hangoztatott ”információéhség” csillapítására, mint ahogy az utcai hamburgerárusok száma gyarapodott az elmúlt évek alatt a ”rohanó” nagyvárosi ember étvágyának felkeltésére, illetve gyors és olcsó étkezésére vonatkozó igényeinek kielégítésére. (Érdekes volna egyébként megvizsgálni, hogy a sokat emlegetett ”információéhség” miért nem tükröződik sok esetben a vállalatok, intézmények, kutatók igényeiben . . .)

Talán itt érdemes említeni a könyvtárosi és az információs szakma (feltételezett?) belső törekvéseit, hiszen e szakma sem vonhatja ki magát a kisvállalkozások terjedésének hatásai alól. Ha szem előtt tartjuk a kisvállalkozások nem elhanyagolható szerepét a jövedelemelosztásban, olyan ambíciók meglétére következtethetünk, amelyekről nem lehet nem tudomást venni.

Anyagi, technikai és személyi feltételek

Az információközvetítő kisvállalkozások lehetősége tehát adott. Úgy tűnik, hogy bizonyos területeken szükségességük sem kétséges, különösen azokban az esetekben, amikor az illetékes információs intézmények erőforrások vagy megfelelő rugalmasság hiányában nem képesek (vagy nem áll szándékukban) meghatározott szükségleteket felderíteni és kielégíteni. Véleményem szerint az ilyen típusú kisvállalkozások beindításához szükséges konkrét előfeltételek is adóttak, mivel a különböző formák csak minimális (de legalábbis a résztvevők számára nem elérhetetlen) anyagi befektetést igényelnek egyfelől a közvetítő tevékenység *jellege*, másfelől a gazdasági munkaközösségek, kisvállalkozások és a kisszövetkezetek *természete* folytán. Létrehozásukhoz minimális alaptőke elegendő, s eleve csak úgy működhetnek, ha tevékenységük rentábilis. Természetesen a rentabilitás kérdése döntő az adott kisvállalkozás szempontjából: ennek kapcsán kerül előtérbe a piacelemzések, az igényfelmérések, sőt a jó értelemben vett piacbefolyásolás szerepe. Az esetek többségében valószínűsíthető a pozitív korreláció ténye a rentabilitás és a társadalmi szükségesség között, bár igaz, ez az összefüggés nem eleve meghatározott.

Úgy gondolom, hogy a személyi feltételek is adóttak, hiszen a könyvtári és információs tevékenység megkívánja a magasan kvalifikált, nyelveket tudó szakemberek ”jelenlétét”, s nem is kis arányban. (A statisztikai adatokat évente szolgáltatató 121 szakkönyvtárban például 1982-ben 2530 fő volt a könyvtárosi, illetve dokumentációs munkakörben foglalkoztatottak száma.⁵) Nyilvánvalóan mélyreható szemléletváltásra is szük-

ség van, mivel a vállalkozó típusú könyvtáros ma még ritkaságszámba megy. Egyebek között a vállalkozási lehetőségek bővülése, a kisvállalkozások terjedése is növelhetné a pálya vonzerejét.

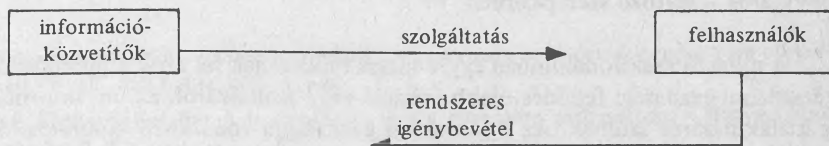
Első megközelítésben még viszonylag legbonyolultabb kérdésnek az alkalmazott technika kérdése tűnik, különösen akkor, ha az adott vállalkozás számítógép vagy más költségesebb technikai berendezés (pl. telex) igénybevételén alapul. Az ezzel kapcsolatos gondok azonban megoldhatók egyrészt abban az esetben, ha a vállalkozás bázisul szolgáló intézményben is alkalmazzák a kérdéses technikát (például a kisszövetkezet tagjai méltányos feltételek mellett vehetik igénybe főmunkahelyük technikai eszközeit), illetve akkor, ha megfelelő fizetőképes kereslet esetén a bérleti díjakat a felhasználóra lehet áthárítani a szolgáltatások árképzési politikáján keresztül. Emellett már Magyarországon is hozzáférhetőek és kiskereskedelmi forgalomban vásárolhatóak olyan kisszámítógépek, amelyek viszonylag mérsékelt áruk ellenére is alkalmasak meghatározott, korlátozott dimenziójú információs tevékenységek megkönnyítésére, illetve ellátására.

Információkövetítés és az információval összefüggő cserekapcsolat

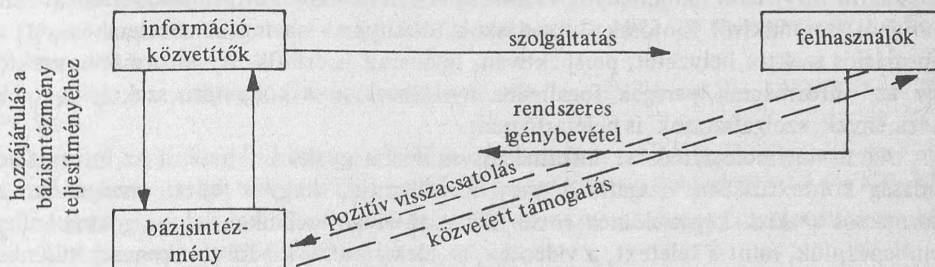
Cronin az "információs cserekapcsolat" látszólagos és tényleges összefüggéseit az alábbi sémák segítségével szemlélteti.⁶

Információs cserekapcsolat

Látszólagos összefüggés:

Tényleges összefüggés

Az információkövetítés jelzett szempontú vizsgálatában alapvető fontosságú a közvetett támogatás ténye, hiszen az információkövetítők az általuk nyújtott szolgáltatások révén nem csupán az információt, hanem az alapító szerv (funding institution) vagy bázisul szolgáló intézmény indirekt támogatását is közvetítik a felhasználók felé.

Ezzel kapcsolatban komoly veszély a könyvtárak "kiuzsorázásának" réme: az információközvetítők ugyanis olyan információkat "adnak el", amelyek beszerzése nem az ő "gondjuk", azaz ingyenesen jutnak hozzá a jelentős állami támogatással működő intézmények eszközeiből vásárolt információkhoz. Az információközvetítők feladata az igények felkutatása és kielégítése, legjobb esetben is "csupán" az információk "újracsomagolása" útján. Ez számos más reális veszély forrása is lehet, amelyek főként az *információk társadalmi szintű egyenlőtlen elosztásából adódnának*. E kérdésre megnyugtató választ még nemigen adtak az információközvetítés terén nálunk jóval fejlettebb országokban sem. A kisvállalkozások színrelépése azonban az információs "cserekapcsolat" összefüggését "letisztíthatja", hiszen a használó és az információközvetítő kisvállalkozás – a kisvállalkozó és az anyaintézmény vagy bázisintézmény meghatározott (például szerződéses) viszonya alapján – független kapcsolattá válik, azaz a direkt támogatás a kisvállalkozás tényével megszűnhet, vagy elhanyagolhatóvá válhat. (A támogatást a kisvállalkozás mintegy "lefölözi", s visszajuttatja – meghatározott csatornákon keresztül – a bázisintézményhez.) Továbbra is fennmaradó kérdés az, hogy milyen legyen a szolgáltatások árképzése. Ugyancsak tisztázásra vár az is, hogy a pénzért vásárolt információból eredő haszon mekkora része illesse meg a közvetítőt, illetve a bázisintézményt. Kérdés persze az is, hogy az információközvetítés területei közül mely szférák vonhatók be a magánvállalkozás körébe anélkül, hogy az árak ne tegyék prohibítívá a szolgáltatások igénybevételét, s ne ütközzenek társadalom- és információpolitikai célkitűzésekkel.

Könyvtáros – változó szerepkörben

A nyugati szakirodalomban egyre-másra bukkannak fel azok a publikációk, amelyek a társadalmi-gazdasági fejlődés újabb fokáról vagy szakaszáról, az ún. információs gazdaság kialakulásáról szólnak. Az információs gazdaságra vonatkozó különböző koncepciók vizsgálata, értékelése, bírálata természetesen a társadalomtudományi – s ezen belül is elsősorban a közgazdaságtudományi – kutatások feladata. Ugyanakkor az információs gazdaságról megjelenő tanulmányok eredményei a könyvtári és információs szakma szempontjából is rendkívül fontosak, hiszen azok többnyire – a tágabb értelemben vett – információs szektor helyzetét, perspektíváit, feladatait is érintik. Az információs szektor vagy az információs iparágak fogalmába nyilvánvalóan a könyvtári, szaktájékoztatói intézmények, szolgáltatások is beletartoznak.

Az új technológiának az információs munkára gyakorolt hatását az információs gazdaság kontextusában vizsgálva Seeger⁷ megállapítja, hogy a fejlett országokban az információs szakma képviselőinek rövid idő alatt olyan technikai újdonságokkal kellett szembenéznük, mint a teletext, a videotex, az elektronikus kiadói tevékenység különböző formái, az interaktív bibliográfiai és faktográfiai rendszerek stb. Ez egyben azt is jelenti, hogy a szakmának minőségileg új, s a korábnál jóval komplexebb feladatokat kell megoldania a fizikai távolság összezsugorodása (vö. kommunikációs technológiák), az információs feladatok elvégzéséhez szükséges idő csökkenése (vö. az időtényezőről gyakorlatilag független interaktív rendszerek) és az intellektuális feladatok gépekkel való

megosztása (vö. mesterséges intelligencia) folytán. Seeger nagyon is elképzelhetőnek tartja azt, hogy belátható időn belül felbomlanak a jelenlegi intézményi, szervezeti, szakmai struktúrák és azok a szakmai csoportok lesznek képesek fennmaradni, sőt fejlődni, amelyek a különböző közvetítő csatornákat, technológiai eszközöket és adatbázisokat az összes lehetséges kombinációban a legjobban tudják kezelni. S ezek a szakmai csoportok nem feltétlenül esnek egybe a mai könyvtári és információs szakma különböző csoportjaival.

Hasonló jellegű vizsgálatai során Cooper⁸ arra a következtetésre jutott, hogy az információs termékekre és információs szolgáltatásokra osztható gazdaság jövőbeni fejlődése gyorsabb lesz az előbbi kategóriában. Ez a könyvtárosok számára azt is jelenti, hogy nem számíthatnak automatikusan a szolgáltatásaik iránti kereslet növekedésére pusztán az "információ korszakának" eljötté következtében. Az információs gazdaság fogalma igen sokrétű értelmezést nyerhet, s ezeknek csak kis hányada érinti a tradicionális könyvtári tevékenységeket. A könyvtárosi képzettséggel rendelkezők természetesen a szélesebb értelemben vett információs gazdaságban is megtalálhatják helyüket: a kulcs azonban e képzettség "piacra dobása", piaci értékesítése.⁹

E megállapítások bizonyos vonatkozásokban a nem túl távoli jövőben a hazai viszonyokra is érvényesek lehetnek. Ez pedig azt is jelenti, hogy az egyebek között a technikai fejlődés eredményei által kiváltott, s a fentiekben vázlatosan említett lehetőségekkel nekünk is élnünk kell.

JEGYZETEK

1. BALÁZS Sándor: Az információk közvetítői. (Útkeresés vagy az információs spektrum bővülése?) = Könyvtári Figyelő. 1983. 4.sz. 405–419.p.
2. FALUSNÉ SZIKRA Katalin: A kistulajdon helye a szocialista gazdaságban. = Magyar Nemzet. 1983. november 9. 7.p.
3. I.m.
4. Vállalkozók zsebkönyve. 1983. Bp. Alkotó Ifjúság Egyesülés. 1983. 288 p.
5. A statisztikai adatokat évente szolgáltató 121 szakkönyvtár 1982. évi fontosabb adatai. = Könyvtáros. 1983. 11.sz. 644.p.
6. CRONIN, B.: Adaption, extinction or genetic drift? = Aslib Proceedings. 1983. 6–7.no. 278–289.p.
7. SEEGER, T.: Changes in the occupation and profession of information work: the impact of the new communication technologies. = Social Science Information Studies. 1983. 3.no. 199–208.p.
8. COOPER, M.D.: The structure and future of the information economy. = Information Processing and Management. 1983. 1.no. 9–26.p.
9. A piaci értékesítés itt vállalkozói lehetőségek feltárását, "megragadását", valamint azok kihasználását is jelenti.